

ВЛАДО СТРУГАР*

КЊИГА ФИЛОЗОФСКО-ИСТОРИЈСКОГ ПРОМИШЉАЊА О СОЦИЈАЛИЗМУ**

(Поводом књиге Драгутина Лековића: *Узроци њројасџи и исџоријске њерсџекџиве соџијализма*. - Интер-Ју-Прес.- Београд, 1995; стр. 132)

Да се овде, у Црној Гори, роди мислилац и нађе беседник о социјализму, пошто је, каже се, пропао тај поредак светске намерености, то је значајно, а није необично.

Важно је зато што је разбор о пропасти вазда прва потреба преживелих страдалаца; и, несумњиво, позвање је, понајпре, самих учесника, првенствено мудрих и смелих видиоца полома.

А није изненадно отуд што је и обичај у Српству, и понајвише у Црној Гори, и најпоетскије у овом брђанском народу, да се пораз опева тананије од победе, да се причом и сликом о пређашњој величини спасава појам властитог поштеног учесништва; управо тако освештава част као морални држалац људског постојања међу силама што гоне и робе човека.

Није необично ни стога што је Црна Гора понесеније од иједне крајине на планети, бар момачки сложније и веселије од икојег рода у човечанству, дала снагу омладине и припила своје поимање човештва, да би социјализам - веровало се - укинуо сваки вид ропства, обдаривао слободом људе и народе.

Но зашто је овако било, узгред да се запитамо. Није ли стога што је Црногорцу мило надгорњавање, те лично истицање и сродничко првенство одиста га јуначи. Или је зато што се социјализам оглашава и

* Академик Владо Стругар, Црногорска академија наука и умјетности, Подгорица

** Говор при представљању књиге у Црногорској академији наука и умјетности, у Подгорици, 29. фебруара 1996. године.

неким изрекама о правди, части, врхунству људскости, баш вредности-ма које владају духом Црногораца као поуке пореклом из етике светосавског православља и као поруке напевом из етике народног умотворства. Или је, можда, превасходно отуд што је социјализам био саздан и оличен Русијом која у свести Црногорца јесте братска земља, светска сила, баснословна величина. (Подсетимо се, на пример, како су покретачи оружаног устанка на италијанску окупациону војску, 1941. године, ходећи пределом говорили народу: данас, 13. јула, устаје Црна Гора; скорих дана дигнуће се на оружје и сва од фашизма поробљена Европа; Русија ће поћи војском на запад; на континенту радни народ освојиће власт; "и Америка и Енглеска биће земља пролетерска"; одиста, све само сновиђење, бајка о жељи, али у Црној Гори, стварно, то бејаше бојни поклич, стихом срочен: "Хајд' напријед Коминтерна, Црна Гора ти је вјерна".)

Ипак, да ли је необичност, макар то, што је Драгутин Лековић, чедо Црне Горе, већ одавно један од најшколованијих филозофа у свету, свакако достојан реда у којем су Роже Гароди (Roger Garaudi), Анри Лефевр (Henri Lefebvre) и Луј Алтизер (Louis Althusser) у Француској и Теодор Адорно (Theodor Adorno) и Херберт Маркузе (Herbert Marcuze) у Немачкој.

И поверујмо, да је он данас најобразованији марксист у човечанству. Јер, после отпадања уже обавештеног Роже Гародија, француског марксисте - који је својевремено врло драговољно проводио кроз Совјетски Савез - Лековић нема премца као научник. Он је више од икојег филозофа прочитао марксистичког штива, и потпуније од иједног тумача доктрине упознао њено револуционарно остваривање, лично проистичући из југословенског подухвата, у западноевропским земљама сазнајући онде саобразна предвиђања, на тлу Русије посматрајући бољшевичко саздање социјализма, иначе, средишно и одређујуће као образац за све остале сличне творевине у свету.

Збиља, ево нам овако наше мале Црне Горе на слемени духовности у свету, чим има свога сина на једном престољу умовања о човечанству.

Па узносити, какви јесмо, ми Црногорци, баш и да се, весело, поносимо. Утолико и да нам је ближе све што његова књига казује, јер је Драгутин Лековић, пишући опсежан оглед о узроцима пропасти социјализма, уједно изразио и властиту морално одређење; дакако, рекао и од свакојаког другог савременика исто спонтано тражено изјашњење, поглавито, захтевану одговорност стваралаца и помагача, одредиоца укупности и онуд присутног објаснитеља владајуће замисли и следствених одлука.

Колико је Лековић тих узрока запазио, пописао, оцењујући их сврстане по стварној важности, ту излази дугачак редослед назива; у свему, бива један целовит проход, суђењем истини, од полазишта у теорији до коначног урушавања по марксизму ствараног социјализма.

Драгутин Лековић напомиње да је његова анализа теорије, те појава и стварности, посве историјска, логичка, критичка, рационална, чињенична; и да је вредносна, по научном мерилу.

Уводно каже да реални социјализам, као изразито идеолошко друштво, има од те својности три узрока сопственога слома. Прво. Замена марксизма бољшевизмом који није избегао пропаст ма и прибегавајући најзад перестројки, иначе, већ од Лењина изумљеној речи и онда својеврсно предузетом покушају. Друго. Одсуство политичке еманципације као друштвеног услова слободе појединца. Трећи узрок јесте у замени бољшевизма стаљинизмом, којем се извор налази у ортодоксном марксизму Друге интернационале, док идејни пораст поприма у доследном преузимању Лењинових запажања и промисли, мање начелних гледишта а већма, како Лековић рече, ситуационих ставова. Тако се стаљинизам опредмећује као једна лична владавина земљом и богатством, државом и народом.

Расућујући о томе подробније, Лековић указује и на опште, рекао је, историјске узроке и изворе стаљинизма. Има их повише, редом осматрених, а главни су: изостајање пролетерске револуције у земљама привредно развијенијим од ондашње Русије; млака помоћ међународног пролетаријата совјетској републици; ломно упорство светске буржоазије против комунистичке републике у Русији; нацистичка окрутна сила против комунизма; предуго трајање, до коначне њене победе, комунистичке револуције у Кини; усамљеност совјетске државе уред непријатељства јој из целога капиталистичког света.

У таквим околностима, са извањских страна, непосредније су унутрашњи, совјетски узроци условили настанак стаљинизма, особито: претешка и спора обнова земље по завршетку грађанског рата након Октобарске револуције; исто онда, доста дуготрајно опорављање, услед тога ратовања, увелико пострадале класне основе владајуће партије бољшевика; потребно оснаживање совјетске државе због спољашњих претњи и ради унутрашњих нужности. И кроза све то партија се издигла и над државу и над друштво, а вођа Стаљин, званично генерални секретар, постао је неприкосновен владалац, сходно својој личној природи, свиреп господар. Тако, вели Драгутин Лековић, "стаљинизам представља максимум социјалистичких деформација и минимум истинског социјализма" (стр. 34).

Тих деформација, изопачења да кажемо, има много; између осталих, на пример; то су: доследност теорији се претворила у опор и скучен догматизам док је наспрам ипак остао жилав ревизионизам; запостављеност човека, појединца, иако је универзално биће; државу је обузео сурови етатизам; владајућа партија је ускратила иоле самосталности званим друштвеним организацијама; политика се надређује економији; политика је старија од права и правде; извршна власт је моћнија од власти законодавне; наука је подвргнута идеологији; нужност је запо-

ведна слободи; друштвена својина је свеопшти облик и вид поседовања блага земље и људскога плодотворства; грађанин је лишен прилике да самостално привређује.

Лековић дословно каже да неразвијена социјална душа социјализма, празнославије о интернационализму, потцењивање домаћег националног чиниоца, читава унутарња стегнутост совјетске федерације, и, поготово, ауторитарно управљање, јесу најживљи узроци слома реалног социјализма. Такође, узроци су тога слома и вишеструка отуђења, при том, површно и пристрасно располагање кадровима партије, изостајање јавне критике, утиснутост партијске идеологије у човеков живот, једном речју, непостизање личне среће.

"Антрополошка сфера се у совјетском друштву и у земљама емпиријског социјализма показала као њихова најслабија страна" (стр. 56), сматра Драгутин Лековић. Он ту складно процењује и правац залагања у Совјетском Савезу да се путем реформе сачува социјализам, све од закорачаја (25. фебруара 1956) на Двадесетом конгресу Комунистичке партије па с потоњом перестројком која полази (1985. године) с врло привлачним објављењем, речима: гласност, демократија, плурализам.

Донекле окаснила, и превећ раздешена у кретњи творачке снаге, перестројка није ни сузбила нити превладала унутарње узроке совјетског пропадања, стога ни успела да умањи премоћност противника на спољњем фронту.

Драгутин Лековић не одобрава исказ неких беседника да слом реалног социјализма представља прекретницу светске историје. А јесте прекретница, вели он, за те народе који су имали социјалистичку државу и поредак. Њима треба да траже и налазе друкчије путеве за даљи сопствен развитак. Поменути слом је, сматра Лековић, у ствари докрајчио Октобарском револуцијом заснован бољшевички облик социјализма.

Без сумње, слом социјализма у Европи леже на ону греду историје, где - гледано уназад - довршено почивају исходи Другог светског рата (1939-1945), Првог светског рата (1914-1918), велике Источне кризе са Берлинским конгресом (1878), грађанске револуције 1848/49. године, те збивања започетих Великом француском револуцијом (1789) и закључених тек Бечким конгресом (1815).

И као што обично бива да паду следи освешћење и придицање страдаоца, тако и Драгутин Лековић хоће да обнови општу смелост, да предскаже нову наду, умирује старе борце и обавести младе прегаоце, истичући лично веровање да није искорењен "социјализам у великом историјском смислу... као еманципација човечанства од отуђења" и тим начином "остварења слободног и праведног друштва" (стр. 95).

Зато, каже он, из пропасти реалног социјализма извести веродостојне поуке ради изналажења "адекватнијег и модернијег социјализма од онога који је због својих слабости доживео крај" (стр. 101).

Лековић предвиђа да ће "социјализам будућности бити више мешано друштво него чисти и аутохтони социјализам" (стр. 130); имаће, као пресудно, да усклади и обезбеђује друштвену једнакост људи и личну слободу човекову (што није постигао реални социјализам, па највећма стога, јадно је и стидно пропао).

Посвећен целокупном предмету у Лековићевој књизи последњи одељак даје врло важно образложење више теоријских појмова историјског значења и донекле стварносне намене.

Тако је стављен упит пред раскршће, нанесен разлог за расправу, баш разговор с аутором ради проговора неколико читаочевих запажања, овог трена - због прилике свечаног представљања књиге - само видом назнаке казаних питања и претпоставки.

Драгутин Лековић говори о своју филозофију социјализма употребљава термине: утопијски социјализам (из раздобља од Ренесансе до Велике француске револуције); Марксов, односно марксовски социјализам (у другој половини XIX века заједно са успоном Друге интернационале); реални социјализам (остварен по болшевичком образцу у XX веку). К томе, он користи и кованице: емпиријски социјализам, метрополни социјализам, регионални социјализам: дакле, сваку ову синтагму као назив догођене истине, израз непосредно везан за месне, шире и најшире земаљске области у којима је социјализам био устанак, победа, власт, поредак, напослетку, окончана стварност. Изузетно, једино као одређење каквоће, гласе појмови: социјалдемократски или демократски социјализам, и будући социјализам.

Отуд, запитајмо се намах, кад већ имамо наочиглед толико назива: какав би смисао имао, колику меру потврђености истином изнео, које историјско значење добио, појам - *комунистички социјализам*. Јер, социјализму двадесетог века ничега својнијег, ни у њему дубљег, нити разгранатијег и обухватнијег од појаве и учинка комунистичке партије која је смишљала, стварала, развијала, чувала, те најзад, услед својега унутарњег расула, повукла у пропаст и сву сопствену творевину.

Драгутин Лековић се доста служио термином *реални социјализам*, премда га не својата; његова је синтагма - *емпиријски социјализам* као наслов за совјетски и за југословенски и за кинески и сваки други стварно саздан социјализам.

Реални социјализам заправо јесте кованица за пристрасну употребу, баш злонамерна изрека. Смислили су ту синтагму вештаци обавештајних служби у владама плутократија или творιοци стратегије католичанства; можда заједно; а излетела је у свету Запада, понајпре, да онамошњем грађанину предочава извањску противност као тужно стање друштва, лошу владавину, сиромаштво народа, неслободу човека, све тако, да је наопако и ружно на Истоку, у земљама где обитава звани социјализам.

Намењено бораштву, сложеница реални социјализам је изговарана: на Западу да страши грађанина и јари омразу; на Истоку - да изазива лично постижење и правда супротстављање комунизму.

И временом бива, нашав себи погодности у недостацима социјализма, да мерила, навике и прохтеви Запада - уношени робом, новцем, музиком, песмом, писањем у новинама, причањем путем радија и телевизије, свим средствима шпијунаже - уцепљују младом грађанину социјалистичке државе појмове о човеку и личној срећи супротне дојакошњем свуда око њега заповедном важењу друштвене општости.

Припијан за нагоне, обузимајући страсти, подгревајући голу жудњу бића, тај западњачки утицај овенчава, у свести омладине, личну појединачност као бит среће.

Изрека реални социјализам, поред свега што отворено и прикривено наноси, донекле застире, утолико и помаже, сав обим непријатељства капиталистичких велесила према Совјетском Савезу. Подесно је стратегију Запада да опште подразумевиву неприхватљивост супротног друштвеног уређења, искоришћава као идејни ослонац, и већма као политички заклон, убојних потезања на Совјетски Савез.

А изнад свега, и у свему, ту је главно Сједињеним Америчким Државама - као предводиоцу Запада - да ослабе и надбију Русију, најјачег супарника у човечанству, иначе одсудног држаоца Совјетског Савеза, дакле, народ светске моћи, државу највећег пространства, земљу огромнога богатства у природном благу.

Да је социјализам, претпоставимо, постојао у некој невеликој земљи, у малом народу, вероватно, пустиле би велесиле Запада да му се одупире њим обухваћено становништво, можда га притискују и владе из суседства, док се сам изнутра не истроши и тако пропадне.

Отуд, веома уважавајући Лековићево образложење унутрашњих слабости као узрока потпуног слома комунизма, сматрам да ће неслагљиво дуго врхунити, можда и вечито остати, истинољубива запитаност: скрхан је бољшевички социјализам већма стога што се сам у себи урушио, или, превасходно због тога што је Русија подлегла у својеврсном дуготрајном одупирању свету Запада, у извесно непрестаном сукобљавању, званом - *хладни рат*.

Изреке, као што су завера Запада, сценарио амерички, ватиканска мржња на православно Словенство - не усвајам као изразе властитог говора о пропадању и слому социјализма. (Премда памтим, као особито предзначење, како је комунистички председник Републике Словеније посетио балтичке републике да им честита проглашење независности, чим су тамошњи, тек изабрани католички парламенти прогласили сувереност Литваније, Летоније и Естоније, значи, осамостаљење у односу на Совјетски Савез којем припадају; и десило се, непуну годину потом, да Словенија, католичка земља, предњачи у излажењу из шесточлане федерације југословенске).

Рачунам, свакако, да је хладни рат - као и сваки рат, уосталом - имао и кретао супротстављене: политике, идеологије, предводништва, циљеве, борачке снаге, основице супарништва и надметања, изруке средстава, изворе потреба. У свему, дакле, хладни рат је имао следствене радње, каже се обично, етапе развоја, све у супротним настајањима: од Запада да умање Русију; а од Русије да се одржи величином којом се победнички исказала на крају Другог светског рата.

Велесиле плутократије, чим је поражен нацизам (1945. године) благодарећи пре свега моћима Русије, увелико измењују свој битан прохтев. Након четворогодишњег борачког савезништва са Совјетским Савезом враћају се пређашњем надметању, чак одскачу непријатељством, променљивог напона, те у свему врстом сукоба доцније названог - хладни рат.

Овај рат је био наговештен од британског државника Винстона Черчила говором у Фултону, у Америци, 6. марта 1946. године. Сав западни део света надигнут је против Совјетског Савеза, да спречава његов утицај у човечанству, да сваким начином онемогућава комунизам, споља га стеже и изнутра разједањем, потајно и нескривено, ослабљује и растаче. Тај презамашан и далекосежан подухват је бивао све жилавији, упоритији, разорнији, најзад тако свеобухватан и прератно здружен с оним унутарњим разориоцима, да је безмало па сасвим обесвестио одбрамбену способност Совјетског Савеза и других, у Европи, земаља социјализма.

И када су се амерички председник Роналд Реган и папа Јован Павао II, у Ватикану, 7. јула 1982, сагласили да се оснажују народне побуне против комунизма, прво у Пољској па у другим католичким земљама, управо су закључили прекретницу, одобрили одсудно устајање, сјединили силу и проповед.

Та сложеност, после којекуда очита, добива изузетан одражај источнонемачким пробијањем Берлинског зида (9. новембра 1989). Тако показаше се католичанство моћнијим од комунизма; и свет Запада са силином Америке у нагону наднети се победоносно Совјетском Савезу, кад се 3. октобра 1990. године Немачка прогласи уједињеном под суверенством пређашње творевине у западној области дотад подељене нације (све од 9. маја 1945. године).

Немачким уједињењем засењено, а унутра стојећи на подрованом положају, совјетско вођство се обурвава; напослетку, доноси две доскора незамисливе одлуке: прву, 24. августа 1991, речено је, о самораспуштању Комунистичке партије Совјетског Савеза; и другу, 5. септембра 1991, да се Совјетски Савез (овога назива од 30. децембра 1922. године) преименује у Савез суверених држава (па убрзо промењено, те - независних држава).

Званично, дакле, тад престаје да постоји стварни социјализам у источној и средњој Европи - рачунајући да је проникао и заснован

руском Октобарском револуцијом 1917. године - те нагло разношен настајањем (1989-1991) мноштва политичких странака уместо дотадашње дуготрајне једнопартијности комунистичке.

Америчка сила и новцем плаћана вештина, римокатоличка разорна проповед и страсност унутарњег разбојног национализма обједињено творе суштинско својство победе над комунизмом.

Можда би социјализам - са свима својим манама - још постојао, да стратег Западна-процењујући дуготрајним хладним ратом проузроковану голему исцрпљеност Русије као повољан услов за одсудан потхват - није задао: свестрано подстакнутим и помаганим бунама грађанства схвати и сасвим свргнути комунистичке властодршце у социјалистичким државама.

Драгутин Лековић је одредио главне деформације социјализма, због којих је тај политички и друштвени поредак пропао. Највише изопачења има у стаљинизму, крупних неколико има и у лењинизму. У марксовском социјализму - по Лековићу - нема узрока потоњих несрећа; једино, понеко Марксово предвиђање је напросто превазиђено доцнијим развитком европских народа. Још важећ марксизам је, дакле, изражај западноевропског духа, а пропао болшевизам је изданак и одржалац недемократског руског друштва.

С ове деонице, одсев је разговетан; Запад је светлосан, а на Истоку - сумрачје; добра мисао Западна страда на Истоку; Запад ваљано поучава, а способност Истока је потрвена.

Откуд онда обнова социјализма - коју предлаже Драгутин Лековић - кад је на Истоку поништен, а Запад саветује друкчију врсту општости, која се обично зове - *универзалносћ*, или *универзализам*.

Универзалност гласи Американцима што и појам о новом светском поретку; хоће они тако, упркос историјској чињеници да се, једаред, нови поредак био догодио у Европи као ратно злочинство нацистичког Рајха.

У земљама Европске уније универзализам се дешава као надметање, и погађање, између главних држава, и све збијано нагоном Немачке да њена премоћ условљава битне одлуке и заједничке подухвате.

Универзалност, прича и радња Западна, наношена похлепно на наше просторе, казује се синтагмом - *европеизација Балкана*. Шта значи, чему смера, каква остварења и које последице би имала европеизација Балкана ако јој одредбе дају велесиле Западна, а без учешћа балканских чинилаца.

Значи ли то да се људству Балкана намењује да буде америчка слушчад, или, радна снага у пословима нижих врста за велику Немачку.

А нашем народу Српства, при растајању са социјализмом, не предавати универзализам као филозофију живота и рада.

Нужно је, и племенито, и епохално би било, на трајним вредностима из сопствене просвећености, уз остварења у наукама и уметности-

ма, из реда моралних вредности у историјској свести и у предању, сачинити поуке за духовни препород, обнову воље и учвршћење нашег исказивања народном самосвојношћу.

Не клонити се овог одређења и намерености, макар супарници и противници наше самопучавање називали - национализам. На то одговор би био једноставан и частан: да, нека буде - национализација; али јесте позитивни национализам, одбрамбени национализам, романтика родбинства.

* *
*

Тренутно, ево, оволико и овако рекох као искрен одзив на врло знатну важност овог маха представљене књиге.

Ја честитам Драгутину Лековићу.

И срдачно желим да ову књигу, настављајући рад и писање, начини пет пута обимнијим делом под насловом, такође већ његовим - *Филозофија социјализма*; јер, казаћу отворено и оштро, сем превелике дужине, садашњи наслов има и једну грбину, борачком нагласку можда потребну али по логичном сагласју опоручу.

Vlado Strugar

THE BOOK OF PHILOSOPHICAL AND HISTORIC REFLECTIONS ON
SOCIALISM

Summary

In this review of the book by Dragutin Leković *The Causes of Collapse and the Historic Prospects of Socialism* it has been pointed out that Leković has, as a philosopher and thinker, outlined the causes of collapse of (real) socialism and has given his own philosophical and historic vision of the future development of socialism.

